

HRANICE TOLERANCIE

PhDr. Imrich Vašečka

November 2005

DRAFT

Ak riešime problém hraníc tolerancie, hovoríme vlastne o problematike otvorenej a uzavretej spoločnosti. Hovoríme tiež o tom, akú funkciu v spoločnosti má tolerancia a akú netolerancia.

Podľa K. R. Poppera (1994) sa otvorená spoločnosť vyznačuje kriticismom, antidogmatizmom, pripravenosťou otvorene diskutovať. Pričom jedinou rešpektovanou autoritou je rozum, vyznačuje sa ďalej rezignáciou z iracionálnych tabu, vierou vo všeobecné bratstvo (a nie plemenú výlučnosť) a tým, že sa buduje na individuálnom základe.

V súvislosti s tým možno poznamenať, že ak budujeme takúto otvorenú spoločnosť, potom v perspektíve ohrozujeme našu národnú identitu. Takto položená otázka je zjednodušujúca a s obľubou ju kladú populistickí politici. V skutočnosti ide o ďaleko zložitejší problém. Ide o konflikt medzi konceptom všeľudskej, racionálne usporiadanej spoločnosti (kde nie je miesto na také „atavizmy“ ako sú emócie spojené s rôznymi kolektivitami, ako napríklad s etnicitou a etnokultúrnou skupinou) a konceptom spoločnosti založenej na kolektívnych neracionálnych prvkoch - etnických, náboženských a pod. Zároveň ide aj o dilemu otvorenej spoločnosti. Podľa nej, ak sa budeme usilovať o otvorenú spoločnosť, ohrozíme slobodu členov spoločnosti. Inými slovami ide o to, že ak dosiahneme maximálnu mieru tolerancie, stratíme slobodu a tým aj toleranciu. Nižšie uvedený stručný obsah článku poľského filozofa Leszka Kołakowského (Kołakowski, 1998a) ilustruje obtiažnosť riešenia tejto dilemy.

Kołakowski hovorí najprv o pochybnostiach. Uvádza, že podľa Poppera sú hodnoty okolo ktorých je vybudovaná otvorená spoločnosť - tolerancia, sloboda ducha, racionalita a nezávislosť na tradíciách - v harmónii. Kołakowski však tvrdí, že o harmónii sa nedá hovoriť, pretože žiadna z týchto hodnôt sa nedá uskutočniť bez ujmy na inej hodnote. Dokazuje to vývoj v krajinách, ktoré sa ešte koncom 19. storočia snažili o uplatnenie liberálnych zásad. Tvrdí, že tieto hodnoty sú v konflikte, pretože ak ich chceme uskutočniť spoločne, tak je nutné, aby sa vzájomne obmedzovali, pretože konsekventné trvanie na niektorej z nich ohrozuje ostatné. Úplné uplatnenie liberálnych zásad znamená uvoľniť v spoločnosti jej samoničiace sily. Ale bez dôvery v tradíciu nemôže žiadna spoločnosť existovať. Dôvera v tradíciu však znamená, že v bežných každodenných záležitostiach je možná tolerancia, ale vo veciach „svätých“ pre spoločnosť tolerancia už možná nie je. Úplné uplatnenie liberálnych zásad by tiež znamenalo, že hlavnou prekážkou pre toleranciu je náboženstvo a vôbec najdôležitejšie regulačné okruhy nášho správania sa a konania.

Sloboda je podľa Kołakowského ohrozená v otvorenej spoločnosti hlavne pre nedokonalosť zásad liberalizmu. Dodajme tiež, že aj preto, že trh je v stave regulovať iba tie hodnoty, ktoré vstupujú do systému dopyt - ponuka. Akýkoľvek zásah do trhu, inými slovami preberanie rozhodovania v ekonomických otázkach štátom znamená obmedzovanie slobody.

Liberalizmus vychádza okrem iného z predpokladu, že do vzájomných vzťahov vstupujú slobodní ľudia, napríklad do pracovných vzťahov. Ale tak to nie je, jedna zo strán, vlastník, je silnejšia. Štát preto musí majiteľa pracovnej sily podporiť, to znamená právnym násilím obmedziť moc súkromnú či korporatívnu. Robotník nemá možnosť slobodnej voľby, tú mu

musí zabezpečiť štát a iba tak môže dôjsť k tomu, čo nazývame slobodnou dohodou. Priemyselná legislatíva preto reguluje pracovný čas, prácu detí, výšku zárobku atď. Vlastníka zbavuje v niektorých oblastiach možnosti slobodného rozhodovania a obmedzuje tak jeho slobodné pôsobenie na trhu.

Koľakowski hovorí, že s týmito opatreniami sa dá súhlasiť, ale treba tiež domyslieť až dokonca zásadu, ktorá sa za nimi ukryva, zásadu pomáhať slabšiemu proti silnejšiemu. Jej konzekventné uplatňovanie vedie podľa neho k úplnej likvidácii konkurencie, a teda k likvidácii trhu. Úplná likvidácia trhu však znamená zavedenie totalitárnej spoločnosti, čo znamená, že jedni ľudia sú vybavení totálnou mocou a iní sú totálne slabí, zbavení akejkolvek moci. Takéto uvažovanie nie je podľa Koľakowského žiaden modelový výmysel zbavený reálneho podkladu. Všetky totalitné zriadenia začínali podľa neho hlásaním ideí bezpečnosti a istoty pre všetkých a potrebou brániť slabších právnymi prostriedkami pred tzv. nadmernou konkurenciou.

Podobne ako je to s ideou ekonomickej slobody, je to aj s ideou slobody duchovnej. Neide iba o inštitúcie, ktoré zabezpečujú slobodu politickej činnosti, slobodu slova a tlače. Ide aj o slobodu v spoločenských vzťahoch. Ak v nich vládne sloboda, mala by v nich vládnuť atmosféra nezávislosti na tradícii a tabu. Všetky spoločensky dôležité rozhodnutia by sa mali prijímať ako výsledok racionálnej diskusie, pretože v liberalizme nie je vyššia autorita ako je autorita ničím neobmedzeného rozumu. Spoločnosť slobodná od tabu a tradícií, ktorá nemá historicky posvätené morálne zásady, by musela byť spoločnosťou ľudí dospelých vekom aj duchom. Tak to ale nie je, a preto v spoločnosti existujú minimálne dve inštitúcie založené na autorite: rodina a škola. Vyplýva z toho, že tak morálna ako aj intelektuálna výchova sa musia opierať na autorite. Opieranie sa o autoritu však znamená narušenie zásady slobody ducha.

Útoky na túto autoritu v mene slobody vedú v konečnom dôsledku k totalitnej vláde štátu, lebo niekto musí nakoniec ustanoviť pravidlá hry. Pravidlá hry je potrebné ustanoviť preto, pretože spoliehanie sa na ľudskú prirodzenosť nás môže zaviesť k hobbesovskej vojne všetkých proti všetkým. Vyplýva z toho, že niekde je hranica, za ktorou už nie je možné útočiť v mene slobody na inštitúcie školy a rodiny založené na rešpektovaní autority tradícií a viery.

Hlavný problém otvorenej spoločnosti je podľa Koľakowského v tom, ako brániť jej pluralistické základy proti nepriateľom pluralizmu a nepoužívať pritom prostriedky, ktoré ničia pluralizmus. Ústavný poriadok, ktorý zabezpečuje občianske práva a politické slobody je sám proti týmto zásadám, keď výjme spod ochrany zákona totalitné hnutia a strany. Pôsobí však proti sebe, keď im zabezpečuje právnu ochranu. Dá sa to povedať aj tak, že tolerancia ako aj netolerancia k nepriateľom tolerancie nie je v súlade so zásadami pluralizmu. Nemožno totiž vopred vedieť, do akej miery možno v daných podmienkach uplatňovať toleranciu a nespôsobiť už zrútenie sa demokracie.

Toľkoto pochybnosti L. Koľakowského. Uzatvára ich konštatovaním, že je ťažké brániť demokraciu demokratickými prostriedkami, je to ale podľa neho možné, ak máme vôľu brániť ju. Tolerancia totiž podľa neho neznamená ľahostajnosť, pluralizmus spočíva na uznaní určitých hodnôt. A tolerancia a pluralizmus sú nerozlučnou dvojicou. Tvrdí, že tí, ktorí sú zástancovia demokracie, pluralizmu a v tomto zmysle otvorenej spoločnosti, by mali tieto hodnoty brániť a ústavný poriadok by nemal byť rovnako ľahostajný voči svojim obrancom aj nepriateľom. Inými slovami, bezbrehá tolerancia ohrozuje našu slobodu.

Túto myšlienku rozvíja L. Koľakowski tiež v eseji O tolerancii (Koľakowski, 1998b).

Literatúra

Kořakowski, L., 1998a. Samozatrucie społeczeństwa otwartego. In: *Gazeta Wyborcza*, č. ??

Kořakowski, L., 1998b. O tolerancii. Pp. 26-30. in: *Malé prednášky o veľkých problémoch*. Bratislava: Kalligram.

Popper, K.R., 1994. Otevřená společnost a její nepřátelé. Praha: ISE, edice OIKÚMENÉ.